

Anton Abad a "Luz de gas"

El cantautor saidinec va compartir escenari a Barcelona amb músics catalans i algueresos.

Via Verda a Valljunquera

El camí de l'antiga via del tren de la Vall de Zafan serà rehabilitat per a usos turístics.

El béns de la Franja a debat

Diversos experts debaten al Palau Moncada de Fraga sobre el futur de les obres d'art eclesiàstiques.

TEMPS DE LA FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

2,30 €

Any 7 • núm. 54 • La Franja, març de 2006

Aquell hivern del 56!

CARLOS ES LEVAN

Efectes de la gelada del 1956 sobre els camps d'olivers

EDITA:

Iniciativa Cultural de Franja

C/ Pla, 4, 44610 Calaceit, Tel. 978 85 15 21
 Associació Cultural del Matarranya
 Consells Locals de la Franja
 Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 Centre d'Estudis Ribagorçans (CeRib)

DIRECTOR:

Màrio Sasot
 msasote@yahoo.es

GESTIÓ I ADMINISTRACIÓ:

Hipòlit Solé

CAP DE REDACCIÓ:

Isabel Calaf • T. 661 470 457
 temps@wanadoo.es

COORDINACIÓ DE COMARQUES:

Marta Canales

REDACCIÓ:

Antoni Bengochea, Lluís Rajadell,
 Carles Sancho i Pasqual Vidal
 (el Matarranya).
 Arcadi Abad, Damià Torrent,
 Marta Canales, Jaume Casas
 i Josep Labat (el Baix Cinca).
 Carles Barrull, Anna Enjuanes,
 Neus Enjuanes i Aleix Castellnou
 (la Llitera i la Ribagorça).
 Carme Messeguer (PPCC).

OPINIÓ:

Susanna Barquín, Esteve Betrià,
 Tomàs Bosque, Josep A. Carrégal,
 Miquel Estaña, Joaquim Montclús,
 Josep Puche, Francesc Ricart,
 Carles Sancho, Ramon Sistac
 i Carles Terès.

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT:

978 85 15 21

IMPRESSIÓ I PRODUCCIÓ:

Gràfiques del Matarranya, SL
 grafiques@matarranya.com

DIPÒSIT LEGAL: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

EN VENDA A:

Albelda
 Estanc Conchita
Calaceit
 Papereria Abàs
El Torricó
 Llibreria Pilarín
Fraga
 Llibreria Badia, Llibreria Cabrera
Girona
 Llibreria Les Voltes
Leida
 Llibreria de la Generalitat
Mequinensa
 Papereria González
Reus
 Llibreria Gaudí
Saldí
 Llibreria Panadés
Saragossa
 Libreria Càlamo
 Pza. San Francisco, 4
Tamarit
 Estanc Patrito
Tortosa
 Llibreria El Temple
Vall-de-roures
 Llibreria Serret

El dret a l'autodeterminació

Durant els darrers mesos hem anat sentint o llegint, un dia sí i un altre també, una sèrie de burdes crítiques i desqualificacions radicalitzades entorn del projecte d'Estatut de Catalunya. El més curiós del cas ha estat veure com persones d'ideologies teòricament molt distants, s'avenien prou en engegar sense escrúpols les seves crítiques indocumentades i carregaven contra el dret d'un poble a decidir el seu propi futur i a elaborar la seva pròpia definició.

La deixa dictatorial de temps encara no massa llunyans, amb regust de panhispanisme ultranacionalista, ha ressorgit del fons cavernari que encara hi ha present en molts falsos demòcrates que vaticinen tots els mals possibles per la gosadia «imperdonable» que ha dut un poble a decidir el seu futur lliurement i democràticament.

Es podria entendre que idees similars fessin niu en la dreta ultramontana representada per alguns sectors del PP, que abans han mantingut prou lligams amb el règim franquista. Però es fa més difícil entendre que persones d'arrels democràtiques i, que es posicionen a l'esquerra, hagin fet costat a una oposició tan destructiva i tan poc fonamentada com algun destacat socialista, que confessà que l'Estatut «li produïa una mena d'al·lèrgia».

D'altres han disfressant la seva oposició al text fent una falsa crida a la solidaritat entre els pobles. Però tot plegat no és més que la defensa d'una ideologia uniformitzadora que nega, alhora, els drets del pobles a ser ells mateixos.

Cal afirmar, des de *TdF*, que la proposta d'Estatut de Catalunya és un projecte que defensa una plena integració amb Espanya. Tot i la definició que fa de Catalunya com a nació, el dret

a l'*autodeterminació* no hi és present, quan aquest és un dret fonamental per a tots el pobles. Així ho afirmava Andreu Nin: «La fórmula «autodeterminació» no pressuposa l'*obligació* si no el dret a separar-se i, per tant, no és una fórmula separatista; ben al contrari, és l'única susceptible de garantir la convivència pacífica dels pobles, d'afavorir la seva unificació i, sobre tot, d'assegurar la solidaritat i la unitat d'acció dels treballadors de totes les nacions». (*Els moviments d'emancipació nacional*)»

I és que amb la visió d'un món tan global com el que tenim avui dia, alguns han oblidat que la llibertat no flueix de dalt a baix si no a l'inrevés. Els drets i les llibertats ho són, en primer lloc, de les persones; després, dels pobles i, finalment, de les organitzacions supranacionals. Defensar el contrari és negar el fonament de la democràcia que neix del poble. Difícilment es poden defensar les llibertats individuals si es neguen les llibertats dels pobles.

Les persones ens sentim integrants d'una comunitat per la cultura, la llengua, les tradicions... i negar l'existència d'aquests sentiments és negar el dret fonamental a existir de les comunitats nacionals. Per aquells que es senten d'esquerres i potser han oblidat algunes de les arrels, seria bo recordar la frase de Marx: «El poble que esclavitzava un altre poble, forja les seves pròpies cadenes».

No es pot treballar per la democràcia, per la solidaritat entre els pobles, per la defensa de les llibertats si, alhora, es nega la llibertat d'aquests mateixos pobles a decidir el seu futur. L'autodeterminació dels pobles és també una garantia de llibertat per a les persones.

ESTISORES

Miguel Estaña

s u m a r i

salutació del director

Darrerament van eixint a la revista més articles que el que fins ara era habitual parlant de temes agraris, de la qual cosa ens congratulem. Intentem així complir amb més d'una demanda, expressada a la secció de Cartes dels lectors, de què parlessem més de la gent i dels problemes del sector agrari. L'entrevista del número 52 amb el president dels regants del Campell, o els temes referents als problemes de la fruita dolça en los últims números, en són una mostra d'aquest interès i aquest canvi d'actitud suggerits pels lectors.

Però és clar que encara no és suficient. Necessitem, per exemple, connectar també amb els interessos dels pagesos del Matarranya i per això caldríen «corresponsals» d'aquest sector que ens fessen arribar la seua veu. Al número d'abril intentarem donar compliment compte de les celebracions del centenari del canal d'Aragó i Catalunya, obra cabdal per a l'economia de tot el nord de la Franja.

Som conscients de la realitat de que bona part dels que fem aquesta revista procedim de l'àmbit rural però no estem inserits directament en ell. Però també som conscients que del futur de l'agricultura depèn la subsistència de les nostres terres. Per això intentarem superar eix *handicap* i donar a aquests temes la rellevància que mereixen.

Màrio Sasot

2

Editorial

3

Salutació del director

3

Cartes dels lectors

4

El Matarranya

7

El Baix Cinca

10

Entrevista

Mercè Miranda, regidora de Cultura de l'Ajuntament de Tamarit

13

La Llitera i la Ribagorça

14

Tema del mes

16

Cultura

17

Gent de Franja

18

Països Catalans

19

Opinió:

Bernard Boil, fill de Saidí, primer vicari d'Amèrica (i II)

cartes dels lectors

Pura demagògia

Si Lleida, Barbastre i Montsò estan a Espanya i els béns de la Franja no aniran als seus legítims propietaris, o siga a les parròquies de la Franja. Què més dóna on s'ubiquen? Seguiran a Espanya i seguiran sense estar en el lloc per al que van ser creats. Si per raons de seguretat, estes obres d'art, cal reunir-les en algun museu, vull recordar que, per a anar a visitar-les, a la majoria dels parroquians de la Franja, ens va millor (per distància i comunicacions) anar a Lleida, que a Barbastre o a Montsò. I torno a insistir, seguiran a Espanya.

A algú se li ha ocorregut donar les gràcies al bisbat de Lleida per haver conservat estos béns de la Franja? No vull pensar que haguera passat si en compte d'estar a Lleida s'hagueren quedat en les parròquies, la guerra civil, Erik el Belga... Perquè a l'Aragó no som molt curosos amb el nostre patrimoni: en la guerra de la Independència es va cremar tot l'arxiu del Regne d'Aragó (encara sort que no teníem l'arxiu de la Corona d'Aragó), i en l'actualitat, ara l'any 2005, com podem deixar extingir dos espècies de flora úniques en el món? (*Heraldo de Aragón* del 27/12/05), per no parlar del nostre patrimoni lingüístic que continua esperant una llei de llengües...

No serà tot açò dels béns de la Franja, pura demagògia, que utilitzen els nostres polítics per a desviar la nostra atenció d'altres temes? No veig el mateix interès per les obres d'art d'Aragó que es troben en altres llocs d'Espanya i de l'estranger. Saben que el bisbat de Jaca (el bressol d'Aragó), pertany a l'arquebisbat de Pamplona? Protesta algú?

Ja ho deia «La Bullonera»:

«...que suerte tenemos los aragoneses con la Pila-

rica, la jota y el Ebro» (i els béns de la Franja).

Hipòlit Solé Llop

[Aquesta carta va ser també enviada a *Heraldo de Aragón* i no va ser publicada]

Nació en minúscules

La polèmica endegada arreu d'Espanya sobre la declaració que se'n fa en el projecte d'Estatut de Catalunya, en denominar a aquesta com una nació, ha fet buidar els tinters per a omplir milers de fulls dels diaris i hores i hores a les emissores de radio i de televisió. Tothom en sap molt d'aquesta qüestió. No és un tema brèvol. Serà difícil arribar a un acord perquè, enmig d'aquest enrenou, hi ha una cosa que es diu «sentiments» que no obeeix a codis ni a lleis i és de difícil enteniment des de l'altra part. Si a això hi sumem la forçada crispació de la societat civil (així es diu ara), el tema podria semblar irresoluble.

Amic lector: a grans problemes, petites solucions. Jo en tinc una preparada, i és una solució ortogràfica: quan es faci referència a la nació catalana –o a alguna altra en el futur– sempre s'escriurà amb minúscula (nació), i quan ens referim a la Nació espanyola en general, amb majúscula (Nació). Penseu profundament sobre aquesta diferenciació i trobareu prou raons per a fer-la vàlida. El vers de José Antonio Labor-deta «no nos dejan ser nación», hauríem de canviar-lo per «ya nos dejan ser nación». I amb aquesta deseixida cobla m'acomio:

Aragó serà nació,
i Espanya, la Nació gran:
una neix dels sentiments,
l'altra és una i important.

José Miguel Gràcia
Economista i poeta

L'ESMOLET

El vertigen del jugador

M'inquieta fortament l'augment de l'odi (GDLC: «Sentiment profund de malvolença o aversió envers algú»). Es veu, es respira en declaracions, en manifestacions, fins i tot en juntes d'accionistes. Suposo que tots tenim tendència a l'odi, com un virus latent en un racó del nostre fetge. Un instint primari que ens permet descarregar-nos de tota culpa perquè tots els mals vénen de l'altre, el que és diferent –en llengua, en religió, en sentiment... – a nosaltres.

Penso que el PP va perdre les eleccions no per la gestió vergonyosa de l'11-M, sinó perquè molta gent se sentia agredida: volien un país on s'hi pogués respirar de nou, on els nostres governants, amb independència de si els havíem votat, ens respectessin. Per això la tàctica –perillosa però suposo que efectiva– és tornar a fer l'ambient asfixiant. Ara des de l'oposició. Milers de manifestants, notícies tergiversades o directament falses, manipulació descarada i agressiva. Però es pot permetre el PP l'enfrontament social que està provocant?

Sovint m'imagino el sr. Rajoy a soles, assegut en una butaca i envaït per l'angoixa de no poder fer marxa enrera sense ser devorat pels monstres que ell mateix ha creat. Ell i els seus «amics» Acebes i Zaplana. Deu sentir el vertigen del jugador que ho aposta tot a un número. Si se'n surt, pujada d'adrenalina. Però si perd... ai si perd! Vindran els sicaris dels usurers a reclamar el que és seu. El dolent és que si guanya els hi haurà de pagar els interessos. I són altíssims.

Carles Terès Bellès

La via verda de l'antic ferrocarril de la Val de Zafan a Tortosa

■ Carles Sancho

CARLES SANCNO

Estació de ferrocarril de la Via Verda

L'empresa TRAGSA du a terme des de fa uns mesos les obres d'adequació de la via verda que va des del terme municipal de Valljunquera al final del terme de Lledó, un total de 28,5 quilòmetres, dins la comarca del Matarranya. El Ministeri del Medi Ambient destina per aquest projecte de construcció 1,3 milions d'euros i té previst finalitzar-lo l'abril del 2007. La via verda enllaça amb la ja construïda a Catalunya que va des d'Arnes a Tortosa, quasi 50 quilòmetres més, que la connectaran, en finalitzar les obres, al Matarranya i que atraurà gran quantitat de visitants i aficionats a l'excursionisme i al turisme rural cada vegada més de moda. La via verda aprofita l'antiga línia de tren que només va funcionar unes tres dècades i que fou clausurada definitivament en la dècada dels 70, que anava de la Val de Zafan a Tortosa i que va ser tancada per l'escassa viabilitat econòmica. La via serà adequada per a facilitar el pas dels

caminants i cicloturistes: túnels il·luminats, senyalització dels serveis, baranes per donar seguretat en els desnivells de les vies, àrees de descans i miradors espectaculars, com els espectaculars ponts sobre els rius Matarranya i Algars.

Aquest nou atractiu turístic per al Matarranya ha fet interessants l'aprofitament de les antigues estacions de ferrocarril, un important patrimoni arquitectònic que cal preser-

var i que molts veuen com unes construccions adequades per donar diferents serveis turístics als usuaris de la via verda, perquè els nuclis de les poblacions per on passa estan sempre lluny d'aquesta. Recordem que una d'aquestes estacions, la de la Torre del Comte, fa ja uns quants anys va ser restaurada i adequada per a una instal·lació turística de qualitat: la Parada del Compte.

La via verda es preveu que continuï fins la ciutat d'Alcananyís –la capital del Baix Aragó– per on també passava l'antic ferrocarril. De moment l'Ajuntament de Valldegorfa –municipi situat entre Valljunquera i Alcananyís– ha vist interessant la continuació de la via pels interessos econòmics que pot reportar en ser l'inici d'aquesta infraestructura turística i ja ha encarregat un projecte de rehabilitació tal com ara es fa al Matarranya.

Les vies verdes són un nou atractiu turístic a tot el territori estatal, sobretot destinat al turisme sostenible d'interior, cultural i de qualitat, per tal de donar noves alternatives al tradicional visitant de sol i platja, evitant així l'excessiva massificació turística a les costes mediterrànies.

L'ANTIGA LÍNIA FERROVIÀRIA

Va ser un intent d'unir Saragossa amb la mar Mediterrània per Sant Carles de la Ràpita, passant per Alcananyís, la ciutat més important i capital del Baix Aragó. Però el tren mai va aconseguir arribar al mar i es quedà a Tortosa. La línia que arrencava a la Puebla de Híjar, a la Val de Zafan, va ser inaugurada el setembre del 1942, amb un total de 128 quilòmetres de recorregut i passava, després de travessar el Baix Aragó, per les estacions de Valljunquera, la Vall del Tormo, la Torre del Comte, Vall-de-roures, Queretes i Lledó a la comarca del Matarranya i, més tard, s'endinsava per les comarques catalanes de la Terra Alta i Baix Ebre. El servei ferroviari es va suprimir definitivament el setembre de 1973.

CHA Matarranya

M'havia proposat parlar de llengües al *Viles i Gents* només quan fore estrictament necessari, perquè al Matarranya la llengua està suficientment viva com per a fer-ho amb normalitat. Però bé, ha arribat lo dia de parlar-ne.

A l'Aragó la defensa del multilingüisme és com pegarse amb el cap contra una paret. Ara bé, alguns sectors pròxims a Chunta Aragonesista van contrarcorrent. Un partit que va nàixer entre l'activisme aragonesista, ecologista i progressista, i que també té com a bandera la lluita per la diversitat lingüística. Fins i tot s'ha denegat explícitament una denominació en aragonès a la mascota de l'Expo de Saragossa «perquè sonava massa a Chunta» (quin nivell!).

Però mentre la línia general del partit porte un camí habitualment impecable, desafortunadament alguns Ligallos de la Franja segueixen reproduint la política de sempre, o pitjor, contrària al poc que es fa. A la Ribagorça catalanoparlant han mostrat dubtes sobre l'únic Consell Social de la Llengua de tota la Franja i sobre la identitat de la nostra llengua! Al Matarranya s'ha presentat lo Ligallo comarcal en roda de premsa a la capital del Baix Aragó. I han fet arribar a les cases del Matarranya una fulla comarcal absolutament en castellà. Els vaig fer arribar la meua preocupació. Alguns representants em van respondre, mostrant també la seua sorpresa. No és una política coherent no utilitzar les llengües que es diu defensar. Estic convençut que el Ligallo sabrà treballar activament pels seus principis i veurà que el futur de la nostra terra passa per la normalització de la llengua.

Natxo Sorolla

El Centre de la Memòria Històrica de la comarca del Matarranya a Valljunquera

■ Carles Sancho

A les festes majors de Sant Miquel es va inaugurar a Valljunquera el «Centre de la Memòria Històrica de la Comarca del Matarranya». L'exposició permanent està situada en unes magnífiques instal·lacions museístiques que han aprofitat unes grans coves que servien de refugi durant la guerra civil ubicades al centre de la població i que, més tard, es van convertir en magatzems municipals.

L'espai, que té l'accés per la plaça del Sitjar, consta de tres grans sales: dos habilitades per a l'exposició permanent i una tercera per a exposicions temporals. En la primera sala tenim diferents apartats temàtics on es convinen de forma prou adequada i didàctica les fotografies ampliades, els dibuixos i els textos escrits pel periodista Josep Pucho. Entre els apartats temàtics destaquen: una cronologia de la Història de la Fotografia, l'album del Matarranya, el cicle de la vida, festes i celebracions, el tren de la Val de Zafan, el pantà de Pena, els personatges il·lustres i els retrats. En el centre de la sala un ordinador i una impressora per a visualitzar i fer còpies de l'arxiu fotogràfic de les quasi 3.000 imatges del Matarranya recopilades, des de les primeres fotografies fins a la dècada dels 60.

Edifici que acull el Centre de Memòria Històrica a Valljunquera

La segona sala és un espai destinat per a projeccions amb una capacitat per a unes 50 persones –una gran pantalla, un canó de projecció i bancs per a seure–. A les parets de la sala nous apartats fotogràfics: les viles, les gents, escenes quotidianes, jocs populars, activitats agrícoles i ramaderes i fotografies del Matarranya –escolars, esports, edificis, músics i militars–. A l'interior una sala per a exposicions temporals.

El Centre de la Memòria Històrica té també com a objectiu ampliar l'arxiu fotogràfic a partir de donacions d'imatges per part de les institucions i dels particulars de les diferents viles de la comarca. El Consell Comarcal per a promocionar la fotografia convocarà concursos

sobre temàtiques que escassegen en l'arxiu. Aquesta mateixa tardor n'hi va haver un sobre 'Oficis i tradicions en la comarca'. El mateix jurat que va atorgar els premis va queixar-se que hi va haver pocs participants. Malgrat això, la comarca té decidit seguir convocant diversos concursos per promocionar la fotografia.

És necessari que aquest sigui un centre viu i que, a més de museístic, de veritat dinamitzi les investigacions sobre la memòria històrica de la comarca que encara són massa escasses, un agosserat fòrum de debat i encontre per a especialistes i un espai de divulgació dels valors històrics per a escolars, per a la població de la comarca i per als visitants.

S'edita una maleta didàctica sobre D. Lombarte

■ Pepa Nogués

L'Associació Cultural del Matarranya està elaborant una guia i una maleta didàctica que conjugaran la poesia amb la natura i el món rural a partir de la vida i l'obra de Desideri Lombarte. La guia consta d'unes 120 pàgines a color on a partir de les poesies d'aquest poeta pena-rogi es proposen

activitats i jocs per a treballar aspectes de la fauna, la vegetació, el paisatge, la pagesia, els masos, les llegendes, el despoblament rural, etc. En total s'editaran 800 guies i 60 maletes que es repartiran gratuïtament per les escoles i biblioteques de la Franja i per una selecció de les de la resta del

territori catalanoparlant. El projecte està finançat per la Fundació Caixa Catalunya, després que fora seleccionat dintre de la convocatòria d'ajuts. L'Associació prepara una campanya de difusió per al proper trimestre d'aquest interessant material didàctic en català per als xiquets de la Franja.

304 persones van participar en el Cross d'Aiguaviva

Said el Wardi i Sònia Quintín es van fer amb la victòria en les categories absolutes

■ Corresponsal

El passat febrer es va celebrar un cross a Aiguaviva amb la participació massiva d'escolars i federats turolencs. En les categories inferiors, els escolars turolencs van aconseguir bones classificacions, inclús van obtenir diverses medalles.

Carrera femenina (3.900 m): La primera de les voltes van anar en grup les tres favorites, Bernad, Quintín i Ochoa, seguides de prop per la juvenil Alicia Pérez i la veterana Chus Zorraquín. La duresa del circuit va anar seleccionant la carrera i Quintín va començar a prendre avantatge sobre les seues seguidores. Després d'ella, Bernad i Ochoa es van alternar en la segona plaça que finalment es va adjudicar aquesta última. La juvenil va pagar el seu ímpetu inicial i va ser sobrepassada per la veterana Zorraquín que es va adaptar millor a les característiques d'un circuit perfectament traçat en què no van faltar els ingre-

dients clàssics del camp a través: costes i fang.

En categoria juvenil Esther Abril i María Jiménez van escortar la guanyadora, Alicia Pérez, en el podium.

En veteranes Cristina Jiménez i Mª Carmen Carrillo van acompanyar, com segona i tercera, a la vencedora Mª Jesús Zorraquín.

Carrera masculina (3.900 m): Una vegada més, el turolenc Lázaro Vicente va ser l'encarregat de llançar la carrera en els metres inicials. El fort ritme de seguida va produir la primera selecció en el grup que va quedar reduït a set unitats: Vicente, Villarroya, Lamalem, El Wardi, Ferrando, Benarafa i Navarro.

En la segona volta El Wardi va prendre uns metres d'avantatge i, en el seu intent de no deixar-lo anar, Villarroya despenjava als seus companys d'equip Lamalem i Ferrando que, al seu torn, feien el propi amb Benarafa i Navarro. Només

Ermita de Sant Gregori a Aiguaviva

Vicente s'incrustava en la lluita entre els del Cajalón Còndor i el Kelme Olimp per a adjudicar-se la sexta plaça final. El triomf absolut se'l va endur, una vegada més, El Wardi que amb aquesta victòria decidix ja la Copa CAI de cross curt a falta d'una prova (Alcanyís).

L'Olimp s'adjudicava la sego-

na, tercera i quarta plaça per mitjà de Villarroya, Lamalem i Ferrando, mentres Benarafa era quint i Navarro sèptim. El saragossà de l'Elx Decathlon, Enrique Rivas, tancava els llocs de premis en octava posició.

El vencedor de la categoria promesa va ser Saül García Aparicio.

El Museu Joan Cabré acull una exposició sobre fotografia i arqueologia

■ Redacció

El Museu Joan Cabré de Calaceit va acollir el mes de febrer una mostra de fotografies antigues recollides sota el títol Pioners de l'arqueologia ibèrica al Baix Aragó. Una exposició que ha recorregut diferents poblacions.

La mostra fotogràfica preten donar a conèixer al públic visitant l'important paper que el Baix Aragó històric va jugar en una de les èpoques daurades de l'investigació arqueològica a Espanya.

L'exposició és itinerant i

consta d'antigues il·lustracions, moltes d'elles inèdites i altres cedides per a l'ocasió des dels arxius del Museu d'Arqueologia de Barcelona, l'Institut Patrimoni Històric Espanyol i la Casa Velázquez de Madrid.

Excavacions

Entre 1915 i 1925 es va portar a terme al Baix Aragó, especialment en l'actual comarca del Matarranya, uns dels programes d'investigació més complexos i exhaustius fins ara

desenvolupats en la història de l'arqueologia espanyola, com l'excavació completa o parcial dels jaciments protohistòrics tan coneguts com Sant Antoni i el Tossal Redó de Calaceit; els Castellans de Queretes; Sant Cristòbol, Escondines Altes, Escondines Baixes i Piuró del Barranc Fondo de Massalió; Torre Cremada de la Vall del Tormo; la Gessera de Caseres; la Tallada de Casp i nombrosos sepulcres i túmuls funeraris de les conques del Matarranya i l'Algars.

Canelobre de bronze trobat el 1905 a Calaceit

Atis es presenta en societat

■ Marià López Fontanals. Secció de Patrimoni IEBC

El passat dissabte, 11 de febrer, la Secció de Patrimoni de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEBC va presentar l'estatueta funerària Atis. Es tracta d'una peça de marbre de carrara que va ser trobada a Vil·la Fortunatus i que a l'actualitat està exposada al Museu Provincial d'Osca.

L'acte va comptar amb la presència de l'historiador Fèlix Monton, qui va explicar el valor i significat de l'Atis i la seva vinculació amb el jaciment de Vil·la Fortunatus.

Els fons del Museu Provincial d'Osca i del Museu Arqueològic de Saragossa inclouen rellevants peces del Patrimoni Arqueològic de la Comarca del Baix Cinca. De fet, els controls de conservació i restauració que permet una infraestructura museística ens atorguen el privilegi de poder observar-les amb les bones condicions que ho fem avui. Per anomenar alguns dels exemples més representatius, a més de l'Atis, trobem el dofi i els Mosaics també de Vil·la Fortunatus, així com les monedes o els estris de treball i bèl·lics de Safranals. En eix sentit, val a dir que a banda, hi ha molts altres objectes significatius del Patrimoni de la Comarca.

Entre els diferents objectius de la Secció de Patrimoni, des del moment que es va crear l'any 2001, la divulgació i la difusió de les peces depositades a les institucions museístiques d'Osca i Saragossa, anteriorment nomenades, es va anar dibuixant com a una de les línies d'actuació principals. El passat dissabte es va presentar oficialment; en altres ocasions s'havia exposat públicament, la reproducció de la divinitat Atis. Els treballs de reproducció es van realitzar a càrrec de Maria José Arbués, a l'actualitat també restaura-

dora del Museu d'Osca.

Es tracta de l'estatueta funerària Atis, realitzada en marbre de carrara (en gra fi), de culte oriental d'herència hel·lenística, original d'Àsia Menor. Aquesta peça (75 x 13,5 x 19,15 cm), deïdad protectora dels morts, amb temàtica iconogràfica poc freqüent, es remunta al tercer quart del segle IV. Representa la figura d'un jove en actitud reflexiva, amb rostre allargat, amb barret frigi, que originalment es trobaria policromada. Va vestit amb una túnica llarga decorada d'una forma especial que el distingeix de la resta del total d'onze Atis trobades al territori Espanyol.

Com també Fèlix va exposar a la seua conferència, mitològicament l'Atis es troba vinculat a la figura de Cibele. D'entre les moltes variacions, el mite conta que la deesa Cibele es va enamorar del jove, i que el va arrossegar, possiblement presa d'un atac de gelosia, a emascular-se i que després va permetre la seva resurrecció una vegada a l'any (25 de març). En general però, els estudis en mitologia han tractat poc la figura de l'Atis, de la mateixa manera que la investigació sobre la relació de l'estatueta amb el jaciment de Vil·la Fortunatus presenta encara moltes incògnites. Com va explicar Fèlix, hi han moltes hipòtesis sobre la seva datació i, en conseqüència, significació dintre del jaciment perquè no hi ha dades (ubicació i situació) de l'excavació en la qual es va descobrir, de manera que és difícil fixar una interpretació definitiva.

L'acte del passat 11 de febrer va significar la presentació oficial i al mateix temps, si és vol d'una manera més simbòlica, la cessió per part de la Secció de Patrimoni de la repro-

ducció de l'Atis a l'Ajuntament de Fraga, amb la voluntat de donar-la a conèixer a la població, que és en definitiva a qui pertany. Per eix motiu, a partir d'ara es podrà visitar a la Sala d'Arqueologia del Torre del Palau Montcada.

La riquesa dels jaciments Arqueològics de la comarca, tant pel seu valor històric i artístic, com per la quantitat que encara avui en conservem prové, en gran part, de la estratègica situació geogràfica de la comarca i del territori de l'Aragó en general, pas obligat per accedir a l'interior de la Península Ibèrica. El cas més rellevant és el jaciment de Vil·la Fortunatus de Fraga, que data del segle I dC fins als segles V-VI. Correspon a una luxosa residència de l'àmbit rural que a més de comptar amb una zona d'habitable domèstic —és la part que avui es conserva i que consta de habitacions amb mosaics de gran qualitat, jardí (*viridarium*) amb pou, atri i termes. També existia una zona rústica amb les dependències bàsiques per a l'explotació agrària (corral, magatzems), actualment desaparegut. Durant l'últim moment de l'assentament es produeix la construcció de la basílica paleocristiana que destaca visiblement entre les ruïnes més primigènies.

Fa poques setmanes el Govern d'Aragó va fer pública la inversió de quasi un milió d'euros per a la consolidació del jaciment entre el 2006 i el 2007, després de les successives peticions de l'Administració Local. Possiblement a partir del pròxim estiu s'iniciaran els treballs de cobriment del jaciment i de la creació d'un Centre d'Interpretació amb pasarel·la i senyalització informativa. L'any 2003 ja es va declarar Bé d'Interès Cultural (BIC) i es van realitzar

treballs de consolidació durant l'any 2004.

Sens dubte, la nostàlgia pel passat ocupa una de les línies del pensament humanístic contemporani, i a mode general, quan un objecte adquireix l'etiqueta de bé cultural participa d'un reconeixement i gaudeix d'un status amb valor i significat rellevant. És cert que la reproducció de l'Atis, i en major grau els treballs que es preveuen realitzar a Vil·la Fortunatus són projectes molt favorables per al futur del jaciment arqueològic. De totes maneres, però, és una tasca necessària de les entitats i agents culturals tant públics com privats de la comarca treballar a favor de donar a conèixer el valor històric, artístic, popular, tècnic i natural de la totalitat dels béns culturals i així preservar al llarg del temps el record i la memòria històrica que aquests representen.

De l'Alguer a Fraga, passant per Alcoi

■ D. Torrent

L'onzena edició del Festival de Cantautors Barnasants va programar, el diumenge 12 de

febrer, el triple concert «De l'Alguer a Fraga, passant per Alcoi», un espectacle que va

acollir una magnífica representació de veus de músics de les terres de parla catalana. Va ser a la sala Luz de Gas, una de les més representatives de la capital catalana, i es van sentir propostes ben allunyades de la centralitat barcelonina.

Aquest viatge transversal per les veus d'un territori que comparteix llengua i cultura, com el defineix l'organització, va comptar amb la participació d'Anton Abad.

El cantautor de Saidí, una de les riqueses del triangle, va presentar el seu últim disc, *A la corda fluixa*. Compartien cartell Jordi Vidal i Toni Xuclà, que van presentar l'espectacle *Senzillament (coses de l'Ovidi)*, un homenatge a l'artista d'Alcoi, i Claudi Sanna & Rall Trio, que van oferir l'àlbum *Tirant lo*

rall, amb un repertori de cançons religioses, de guerra, de festa, de feina i d'amor procedents de l'Alguer.

A la corda fluixa, últim àlbum d'Anton Abad, que va comptar amb el suport de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, es va presentar el passat mes de maig al Festival «En la línia» de Fraga.

Aquest treball es caracteritza per una varietat d'estils i per la vinculació a la terra, entesa com una honestedat que naix des del més íntim.

Cançons de camp i de treball, cants àrabs mediterranis, poemes sobre la violència domèstica i el ressò dels pobles abandonats i deserts mostren les arrels profundes d'un Anton Abad que passeja pel detall de la vida.

L'IEBC farà al novembre un homenatge a Josep Galan Celebrada l'Assemblea de l'IEBC

■ Josep M. Ibarz

El diumenge 12 de febrer, es va celebrar, al Palau Montcada de Fraga, l'Assemblea anual de socis de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca. Durant la reunió, es van aprovar la memòria d'actuacions de l'exercici 2005 i els comptes anuals corresponents. Es va realçar l'èxit de matriculació en els cursos de català per a adults, així com la voluntat d'ampliar-ne l'oferta a altres pobles de la comarca, tant d'àmbit catalanoparlant com de parla castellana, si hi ha demanda. Es va comunicar als socis que els alumnes de català han estat subscrits temporalment a *Temps de Franja*, i s'han organitzat trobades amb escriptors de la comarca, de manera que no només la llengua, sinó la cultura estigui present en la formació en català.

Posteriorment, es va presentar la proposta de programa per

al 2006, que inclou com a acte destacable la preparació de l'homenatge a Josep Galan, coincidint amb el primer aniversari de la seua mort. La voluntat dels socis de l'IEBC és que l'homenatge convoque entitats i organitzacions que van estar relacionades amb la tasca i la persona de qui va presidir durant vint anys l'IEBC.

Altres activitats són la participació en l'homenatge a Jesús Montcada, previst al Baix Cinca per a finals de març i primers d'abril, la presència en fires i exposicions, presentacions de llibres i tertúlies, en el marc del cicle «Sopar amb autor», i altres activitats que divulguen el coneixement de la comarca i d'altres territoris de la Franja. Pel que fa a les Jornades Cinga, enguany tindran com a protagonista l'aigua, coincidint amb el centenari

de la inauguració dels primers trams del Canal d'Aragó i Catalunya.

Pel que fa a l'organització, l'assemblea va aprovar la proposta de la Junta directiva de nomenar com a delegat local de Saidí a Arcadi Abad. Aquesta és la primera delegació que crea l'IEBC, i respon a la voluntat de descentralització de la gestió, així com a una millora de la comunicació i dels interessos dels ciutadans de la comarca.

En un altre ordre, també es va aprovar nomenar representant de l'IEBC a la Junta de l'Ateneu de Fraga a Paco Tejero, amb el mandat de vetllar perquè els aspectes relatius a la potenciació del català estiguen més presents en la seua programació.

Quant a les activitats de la Secció de Patrimoni Històric i Cultural, es va apuntar la neces-

sitat d'incidir en la delimitació i potenciació de la Calçada Romana, a més d'aprovar la proposta de coordinar les activitats que s'organitzen a l'entorn de Vil·la Fortunatus d'acord amb el projecte de l'Ajuntament de Fraga.

La Secció de Publicacions va presentar la relació de títols que hi ha previst d'editar durant el 2006, d'acord amb els compromisos adquirits.

Per últim, el torn obert de paraula es va dedicar al litigi de les obres d'art de les parròquies de la Franja. Després de mostrar la seua preocupació per com es tracta aquesta qüestió des d'alguns posicionaments, que van més enllà del fet cultural, l'Assemblea va encarregar a la Junta la preparació d'un comunicat públic que posés de manifest la visió i la proposta de l'IEBC a l'entorn d'aquest litigi.

Vil·la Fortunatus costarà un milió d'euros

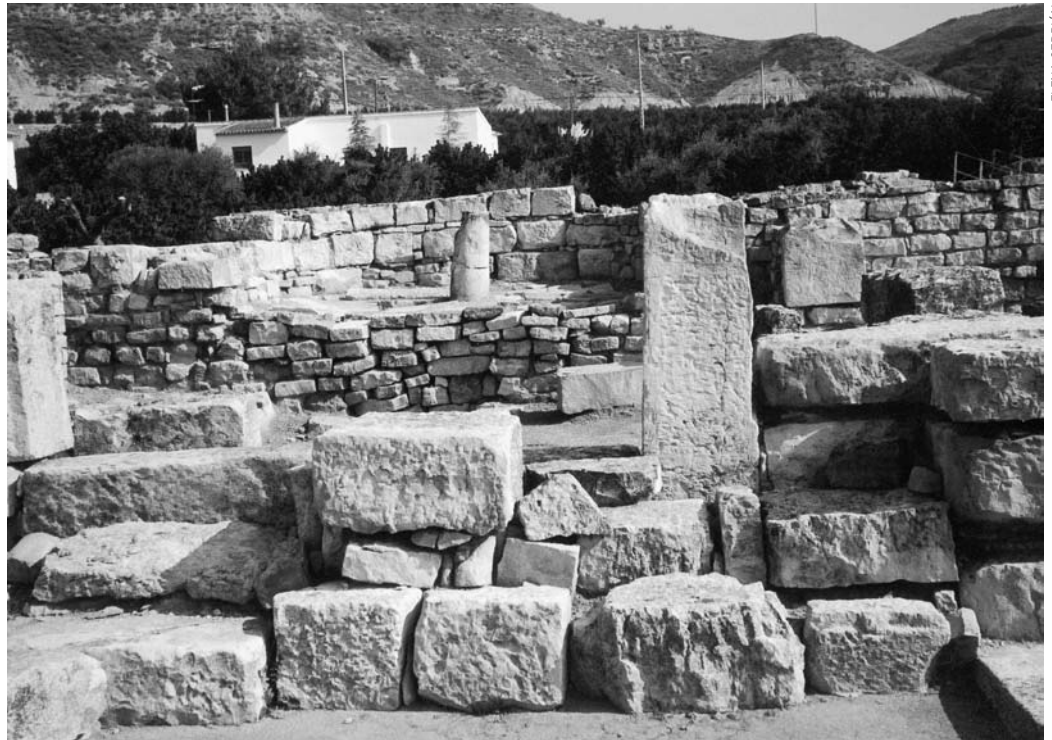
■ Marta Canales

El Govern d'Aragó invertirà un milió d'euros en el jaciment romà de Vil·la Fortunatus, de Fraga. Amb aquests diners es consolidaran i protegiran les runes, fent una coberta, i també es dinamitzarà i es promocionarà turísticament aquest jaciment, amb la creació d'un centre d'interpretació.

Vil·la Fortunatus és un conjunt arquitectònic que inclou cases, termes i una basílica, sent declarat bé d'interès cultural al 2004 pel govern aragonès.

La coberta de nova creació i un espai museístic d'observació per entendre la vil·la romana són els dos elements immediats per enguany i el 2007, estant els tràmits administratius pendents per poder començar l'obra. De totes maneres es farà, primer de tot, la presentació del projecte a l'ajuntament de Fraga.

Aquesta no és la primera actuació en aquest jaciment. Anteriorment es van aixecar uns talussos, es va implemen-

Vista general de Vila Fortunatus

tar un sistema de drenatge, i també un de conducció d'aigües fluvials, ja que el deteriorament i el fet que és a la vora del riu, va produir que les

terres de la seva base es moguessin i perillés el seu futur.

Una altra actuació a llarg termini és la creació d'un equip d'arqueòlegs que faci una

investigació acurada durant uns 15 anys, recuperant la continuïtat dels treballs arqueològics, els quals havien sèt majoritàriament camps de treball

ESTAMPES RIBERENQUES

Refugi de somnis

■ Marià López Lacasa

A vegades, quan juguem a ser adults i responsables, em ve com un regust de fusta vella i claus rovellats de portes eixutes, d'unes cases ja, per desgràcia, fantasmals; imatges virtuals d'un temps de diumenges amb sabates de xarol.

Sons, crits i paraules arpleguen el sentiment que amara un bocinet d'allò que en diríem temps passat, quan érem, no capitans, sinó generals d'unes fantasies inversemblants, amanides totes elles amb la substància d'uns carrers que encara ens pareixien grans.

I corrim entamunt i entavall sense adonar-nos compte que les nostres passes eren les darreres d'un poble sentenciat en un despatx.

Quan amagats a la fosca d'aquella entrada descomunal, arrepenjats de mala manera darrere d'una porta. Una porta gran, gastada i tan cansada que mai es va arribar a tancar.

La tensió ens delatava, suors, nervis, el somort batec que imaginaves escandalós i traïdor; silenci, ni un riure, ni un moviment, érem com estàtues deixades de la mà de Deu en un racó de l'últim poble, oblidat i abocat a la seua trista sort, la del heroi que se sap perdedor.

Jugant a bineri en un piló que hi havia en una cantonada de la plaça de ca la Vila i el carrer de la Puríssima, un piló llustrós i més vell que la porta, on s'havia de picar amb força damunt la pedra per la salvació eterna en el joc. Però no sempre era tan fàcil, a vegades, el despistat perdedor, el buscador de manolls de nervis amagats, quan començava la cacera, abans, deixava un record estimulants del seu cos damunt del piló, i quan eixiem esperitats com el Halley de qualsevol racó buscant la salvació d'aquells tros de pedra, ja era massa tard, ens havíem ben pringat.

Com diu la saviesa popular: «Qui dia passa, any empeny», i ara estic aquí badant. Penso, rumio i m'adono que a voltes ens faria falta una porta enorme, no sé si ens podríem penjar, però si més no, amagar-nos al darrere, aclucar els ulls i deixar que tot el que tenim al voltant ens ignori, sense haver de donar explicacions, sentir-nos naufrags en una racó sense mar, i quan sentim la lleu tremolor de les passes de la vida que ens ve a buscar de nou, eixir corrents per salvar-nos picant al piló de la realitat que algun desgraciat, abans, haurà dixat colgat de pixats.

Mercè Miranda, regidora de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Tamarit

«A la Llitera tenim un patrimoni mediambiental»

Mercè Miranda és coordinadora de l'Associació Ramon Vives de Castellonroi i regidora de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Tamarit de Llitera, així com impulsora de nombroses iniciatives culturals i associatives entre les quals destaca l'organització del Casal Jaume I de Castellonroi. La seua implicació a nivell local i comarcal li ha permès establir vincles amb diversos sectors socials i institucionals d'Aragó i de Catalunya. Amb la seua infatigable feina contribueix a enderrocar els murs i prejudicis que massa sovent envolten la gent d'aquestes comarques per motius lingüístics i culturals. Per tot això, potser no és estrany que la seua passió siguin els esports d'aventura.

Pregunta. Mercè, ens podries explicar què és l'Associació Ramon Vives?

Resposta. És una associa-

ció creada l'any 2000 a Castellonroi i que porta el nom de Ramon Vives en memòria del que fou mestre de l'escola, un home molt compromès amb el poble i que, abans de morir prematurament, realitzà una intensa activitat de recerca d'aspectes històrics, lingüístics i culturals del municipi i de la comarca. Actualment l'associació acull nombroses activitats dividides en tres branques: una mediambiental, una altra dedicada a l'oci i el turisme i una altra cultural.

P. Quins són els continguts d'aquestes branques?

R. La secció mediambiental es desenvolupa a través del què anomenem l'Aula de Natura, de la qual en sóc coordinadora. Enguany, per exemple, inaugurarem un Centre d'Interpretació de la Natura, on, a partir d'unes maquetes d'animals de la fauna pròpia de la comarca fetes a mida natural, es simula l'ecosistema on viuen i es divulguen coneixements bàsics i

especialitzats sobre aquest patrimoni natural. Tot i que ens considerem un Centre de tota la Llitera, perquè de moment no n'hi ha cap altre, mos agrada que n'eixissen en altres municipis per a coordinar-nos i així poder cobrir diferents aspectes de la natura de la comarca.

P. I pel que fa a les altres dues branques?

R. Una altra branca és la dels itineraris turístics i patrimonials. Des de l'Associació Ramon Vives, i en col·laboració amb el consell comarcal, organitzem rutes guiades per a conèixer el patrimoni històric, arquitectònic i paisatgístic de la comarca. A més, a Castellonroi també gestiono l'alberg que van fer a l'edifici de les antigues escoles, i també coordino nombroses activitats d'esports d'aventura, com ara el rocòdrom, unes piragües a l'embassament de Santa Anna, bicicletes BTT, cursos de parapent, dels vols biplaça... Cada any fem un campionat d'escalada i un de parapent, aquest any passat vam fer una cronometrada de BTT. L'esport d'aventura és una cosa que m'agrada força i hi estic bastant vinculada... Les vistes de la Llitera des del parapent són increïbles. Convido a tothom a vindre-ho a veure. És digne de veure, no se'n penediran.

P. Tot pareix indicar que no tens gaire temps per avorrit-te. Passem a la tercera branca, la cultural. Quin és el paper del Casal Jaume I enmig de tot això?

R. En efecte, a més, a dins de tot això hi ha el Casal Jaume I, que seria la tercera branca, la més cultural. A través del Casal realitzem actes relacionats amb temes més tradicionals de Castellonroi, com recuperar i organitzar la tronca de Nadal, els reis, fa un temps vam recuperar la sopa de Pinyana, un

plat típic del lloc que es pot degustar a les fogueres de Sant Anton, fem activitats amb l'associació de dones de Castellonroi. Com que fem tantes coses el Casal ha entrat molt bé en la vida local.

P. Però el Casal Jaume I, com va arribar a Castellonroi? El context sociopolític de la Franja no ajuda a establir relacions amb entitats clarament catalanistes. O sí?

R. El Casal arriba... bàsicament per la curiositat de conèixer el què són, per l'oportunitat de vincular-nos amb València i tot això. Fou a través del Guillem Chacon, qui quan buscava suport per obrir Casals a la Franja va ensopegar amb jo. I em va vendre una moto... La veritat és que mos va embolicar una mica... i mos va posar en algun poti-poti bastant conflictiu. Després ell va formar una altra associació... amb la qual no hi tenim res a veure. Jo llavors començava amb l'Associació Ramon Vives i a través dels Casals vaig veure una porta per a fer activitats subvencionades, coses gratuïtes, possibilitats de viatges per als socis, de tindre una biblioteca amb llibres que ells et proporcionaven, de potenciar la parla autòctona, la cultura, les tradicions nostres...

P. I quina valoració en fas després d'uns anys de funcionament?

R. Els Casals Jaume I funciona molt bé al País Valencià, on els pobles no estan gaire lluny i tenen més relacions entre ells. Però veig que ací dalt és una mica complicat, entre cometes, eh?. A la xarxa dels Casals fan moltes activitats, però ací no mos arriben gaire. Per exemple, si fan una exposició rotativa pels municipis vinculats als Casals, allà com que són tots a tocar els resulta molt viable econòmicament passar-la d'un

«mental impressionant encara per descobrir»

lloc a un altre, però ací ja no mos hi arriben... Ací les associacions ja sabem com van, sempre amb la sogra al coll econòmicament, i un Ajuntament com el de Castellonroi no pot pagar-ho... En aquest sentit, a vegades m'haig sentit una mica decebuda.

P. Però malgrat totes les dificultats continueu dins de la xarxa dels Casals, no?

R. Sí, això sí. A veure, som a dins de la xarxa però només fem petites coses, molt puntuals, com el Correllengua... i coses tradicionals... recuperem el que podem, tradicions locals i això, coses que no suposen gaire cost. Mos ho hem de fer tot de casa. És a dir, comparat amb el que podríem fer és poca cosa, però pensem que s'hi ha de ser. Per exemple, es va fer un acte molt important ara fa un any i pocs mesos, que fou la Trobada dels Castellons. Va haver-hi molt de moviment. No sé si a Castellonroi podem veure un moviment així alguna altra vegada, va ser una passada. Pensa que és un poble de quatre-cents habitants i hi vam acollir més de cinc-centes persones de fora. La feina va ser per donar-los allotjament...! Més de 250 van dormir a la Franja, i també a Alfarràs i a Alguaire. Vull dir... la veritat és que va estar molt bé, organitzat per nosaltres, pel Casal, amb suport de l'Ajuntament, de l'associació de dones, del jovent..., hi va col·laborar molta gent de Castellonroi i amb el suport també de la xarxa d'Acció Cultural del País Valencià i d'Òmnium Cultural, que van col·laborar econòmicament en el que van podre. A més, els del País Valencià van fer coincidir el Correllengua aquell dia, i van portar activitats i van ajudar... Va ser una cosa molt potent per al poble i per a la comarca, una promo-

ció increïble. I això es va poder fer perquè com que som a la xarxa dels Casals els organitzadors van conèixer que a la Franja existia Castellonroi, i per tant mos van fer candidats per entrar a la denominada Trobada dels Castellons, que no té res a veure amb els Casals. Cal dir que les 'trobadetes' se celebren cada dos anys i que aquest 2006 serà a Castelló de Rugat els dies 27 i 28 de maig, i que Castellonroi hi serà present.

«A través del Casal rescatem temes tradicionals de Castellonroi»

P. Com és que en un lloc tan petit com a Castellonroi hi ha tanta activitat associativa?

R. No ho sé, és un misteri també per a jo. Jo en realitat visc a Tamarit, on sóc regidora de cultura de l'Ajuntament. Ja ho vaig ser durant vuit anys quan era alcalde Modesto Capdevila (PSOE), però ho vaig deixar durant quatre anys, i en aquesta legislatura m'haig tornat a animar. A mi m'agrada molt treballar pel poble, però arriba un moment que et cremes. Per això l'any 1999 em vaig desvincular de la política. I llavors va coincidir que a Castellonroi va sorgir un projecte que... no sabien ben bé què fer, que recuperaven les antigues escoles del poblat de Santa Anna i tenien intenció de fer-hi alguna cosa especial... i vaig anar a parlar amb l'alcalde de Castellonroi, l'Antonio Fondevila, i em va dir que volien fer algun tipus de refugi, però hi havia dubtes si fer-lo de portes obertes, o tancades, i com evitar que ho malmetes-

sen, i qui se'n cuidaria... I total que jo li vaig proposar fer una 'Aula de Natura'. I així va començar. I s'ha fet una bola que... déu n'hi do! És una feinada, però m'encanta. L'Aula de Natura era un somni de la meua vida, i als 38 anys se'm va fer realitat.

P. Com veus el futur del català a l'Aragó?

R. No ho sé. És un conflicte el que tenim ací amb la llengua. Jo penso que el que parlem ací a la Franja és el català, amb les seues variants autòctones, no? Jo sempre ho he dit... i és el que realment penso. També tinc clar que som a dins d'una terra que és administrativament aragonesa i que per això som aragonesos, no som catalans, tot i que la cultura es comú. I això Aragó ho tindria que veure i també Catalunya. Aragó és ric culturalment, té tres llengües, haurien de potenciar la riquesa cultural que tenen. I, per tant, estic a favor del que parlem, del que pensem, del que som. Però sent aragonesos. Jo em puc sentir culturalment catalana, però assumeixo el meu arrelament a l'Aragó. I això que jo sóc nascuda a Catalunya, vaig nàixer a Almenar, però fa molts anys que visc a Tamarit, per tant he arrelat ací, i els meus fills són d'ací, tinc la família ací... ho tinc tot ací. La nostra comarca compta amb unes tradicions i costums molt similars a les que tenia allà. Jo ho veig així. I no tinc cap problema en dir-ho perquè és el que penso.

P. Culturalment catalans i administrativament aragonesos?

R. Sí. És més... que no és que naveguem entre dues aigües, sinó que tenim una identitat pròpia i jo crec que prou rellevant per a que no mos la deixem perdre.

P. L'Associació Ramon Vives com evolucionarà en el futur?

R. És difícil de precisar, però puc donar gràcies a totes les institucions, tant a la Diputació com al Govern aragonès, Comarca i Ajuntament, en les àrees de Presidència, iniciatives locals, medi ambient, de turisme, de cultura... Cada any m'han ajudat. Totes. No en tot el que voldria, perquè l'Associació Ramon Vives hagués crescut encara més del que ho ha fet. Però... el futur que li veig viable és el de contribuir a promocionar els aspectes naturals i mediambientals de la comarca. Jo... és una espina que tinc clavada, el 'vendre' la comarca a nivell natural, cultural, mediambiental, tradicional, patrimonial, paisatgístic... És increïble les coses que tenim per a mostrar i per a disfrutar-ne, i molt poca gent ho coneix. Jo penso que el mal és que els propis habitants de la Llitera no coneguem el que tenim a casa. Tenim racons que no podem envejar res al Pirineu, ni a cap altre lloc, amb una riquesa ecològica impressionant, amb uns paisatges increïbles. I a nivell històric tenim una trajectòria prou impressionant per a poder vendre-ho molt bé.

P. Però hores d'ara ni tan sols està escrita la història de la comarca! Com hem arribat a aquests nivells de deixadesa?

R. No, no tenim res recopilat. Hi ha aspectes històrics escrits però a nivell molt local, molt fragmentat. Crec que es molt difícil que un consell comarcal assumisca tota la vida cultural, amb tots els àmbits que demanda una comarca. Potser que fóra l'hora de plantejar-nos el crear l'Institut d'Estudis Lliterans, com d'altres comarques veïnes tenen. Aquest seria l'organisme adequat per tirar endavant aquests tipus de projectes.

23f Una reunió al Matarranya

El passat 23 de febrer es van complir 25 anys del famós intent de cop d'Estat en què el coronel Tejero va segrestar durant nombroses hores al govern i als representants del poble en el Congrés de Diputats.

Els mitjans de comunicació no han sabut respondre encara algunes preguntes que es van plantejar en aquells moments i que avui segueixen sense resposta. Per exemple, el coneixement i la participació que va poder tenir la CIA en aquest esdeveniment. Fets com que els americans es neguessin a condemnar l'intent del cop, al·legant que era un assumpte intern d'Espanya o les reunions que el comandant Mac Donald i l'ambaixador dels Estats Units a Espanya, Terence Todman, van mantenir amb militars uns mesos abans donen molt que pensar. Aquest darrer, la tarda del 23f va abandonar l'ambaixada i ningú sap on va estar durant tota la nit.

En alguna part he pogut llegir que Terence Todman, uns mesos abans de l'intent del cop d'Estat, va mantenir a Vall-de-roures o a Cretes una reunió amb militars i amb importants personatges de la política i dels negocis de tendència clarament franquista.

No ho sé si serà veritat o no, però jo recordo que a la tardor de 1980 la Mancomunidad Turística del Maestrazgo, on hi havia vinculats molts personatges de l'antic règim, a la vila de Cretes va celebrar un homenatge al famós torero, fill de la població, Nicanor Villalta, amb un gran dinar. Curiosament hi era present Terence Todman. Va venir solament per fer turisme o potser, com algú ja ha apuntat, per alguna altra cosa? Són preguntes que avui encara no tenen resposta.

Joaquim Montclús

Taula redona sobre els béns en litigi del Museu de Lleida al Palau Moncada

«Primer cal justícia, després generositat»

■ Marta Canales. ACPV-Casal Jaume I de Fraga

El passat divendres, 24 de febrer, va tenir lloc, al Palau Montcada de Fraga, una taula redona informativa sobre «Els béns en litigi del Museu de Lleida», organitzada pel Casal Jaume I de Fraga i l'associació dels Amics del Museu de Lleida, i amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca.

La primera intervenció va ser la del Josep Casanova, un dels assessors jurídics del Bisbat de Lleida. La primera puntualització que va fer va ser negar l'existència d'una sentència ferma del Vaticà. L'únic que hi ha són dos decrets administratius basats en el criteri unipersonal del firmant del decret. El que Casanova demanà és una sentència ferma que es pronunciï sobre la propietat de les 92 peces en litigi, ja que aquests dos decrets administratius no vinculen ni obliguen als òrgans civils. És més, ni tan sols la futurible sentència eclesiàstica no tindria sentit ni valor en el món civil, si no s'homologués als tribunals civils espanyols, tal com es fa amb qualsevol sentència procedent d'un país estranger. Mn. Casanova va apuntar que si es fes lliurament

o trasllat físic de les peces abans de tenir una sentència ferma homologada pels tribunals civils, s'estaria fent un espoli.

Per la seva part, la Montse Macià, directora del Museu de Lleida, va fer la contextualització històrica de l'origen del Museu. A finals del segle XIX, el bisbe Messeguer recull els béns que estaven en desús litúrgic a les parròquies del seu bisbat, evitant que caiguessin en les xarxes dels antiquaris. Durant anys, Messeguer continua amb aquesta tasca i creà al 1893 el Museu de Lleida, amb dos objectius: salvaguardar el patrimoni de les seves parròquies, i usar aquestes peces per a la formació dels seminaristes. Macià va concloure que Barbastre no té història fins al 1995, i el que pretén és apropiarse de la història dels altres.

El periodista i professor de la Universitat de Lleida, Eugeni Casanova, es remuntà a l'origen de la segregació de les parròquies. En aquells moments, el bisbat de Barbastre anava camí de l'extinció per tenir poc territori i poques parròquies, i personatges com l'ex ministre Belloch o Elias Yañes van afavorir la segrega-

ció, moguts per un anticatalanisme visceral i per les seves simpaties cap a l'Opus Dei. La versió oficial donada per la Conferència Episcopal va ser que els límits diocesans havien de coincidir amb els límits polítics-administratius. Cal aclarir que és l'únic cas que es coneix.

Casanova considera que la Generalitat no està defensant els interessos de Lleida ni el patrimoni català, ben al contrari, ja que busquen una opció per obviar la llei de patrimoni català, i donar el patrimoni a Barbastre, sense descatalogar els béns, però deslocalitzant el depòsit permanent lleidatà. Casanova va remarcar que no es poden retornar els béns a Barbastre perquè no hi han estat mai.

L'historiador medievalista Jordi Boix, declarà que tot aquest litigi és una apropiació de la nostra història comuna de 8 segles, sense tenir en compte la gent del territori. Per a aquest especialista, la unitat artística i museística és fonamental, tant per entendre la col·lecció com per estudiar l'escola artística lleidatana.

La darrera intervenció va ser la de la presidenta de l'associació Amics del Museu de Lleida, Diocesà i Comarcal, Núria Oliva. El fet que Barbastre no hagi tingut mai cap relació amb aquests béns, ni amb les parròquies que fins al 1995 pertanyien al Bisbat de Lleida, deixa clar que no té cap legitimitat en les seves reclamacions. La presidenta també va ser crítica amb les postures del govern català.

L'acte va acabar amb preguntes o comentaris dirigits a la taula per part del públic assistent.

Els partits del Torricó, en directe des d'Internet

■ Anna Enjuanes

«Si no pots anar al camp, nosaltres et portem el partit a la teva casa». Amb aquest lema el Club Deportiu El Torricó ha posat en marxa una iniciativa amb la qual tots els partits de futbol d'aquest equip es poden seguir per Internet. D'aquesta manera, i a través del seu blog: <http://cdaltorricon.blogspot.com>, cada diumenge el futbol també es viu a la xarxa.

Aquest servei, de caràcter totalment gratuït, va començar a finals de gener i a poc a poc ha aconseguit augmentar el seu nivell de visites. En les dues primeres setmanes d'aquest mes s'han registrat 450 visites.

El sistema, senzill. Escriure la direcció web en la barra de l'explorador i esperar que el blog s'actualitzi de manera automàtica. Els gols i les incidències més importants del partit aniran

apareixent en la pantalla. De la mateixa manera, a través de la secció de comentaris que apareix en cadascuna de les notícies, els visitants que estiguin seguint la retransmissió poden interactuar entre si.

D'altra banda, durant tota la setmana, el blog organitza la «porra del partit» on tots els visitants tenen l'oportunitat

d'intentar endevinar quin serà el resultat i els golejadors de la pròxima jornada.

Amb aquest servei, el Club, que està tenint una temporada magnífica, amb 20 victòries en 21 partits, 18 de les quals s'han aconseguit de manera consecutiva, s'acosta, tecnològicament parlant, a la lliga de les estrelles. Pioners o no al futbol

regional, el cert és que el futbol en directe i sense moure's del sofà ha arribat al Torricó.

De la mateixa manera, la pàgina oficial del Club: <http://www.cdaltorricon.tk> continua sent un punt de trobada per a tots els aficionats: les cròniques, les fotos i tota la informació del Club a l'abast de la mà i abans que ningú.

TOT ENSENYANT LES DENTS

De Cartanyà a Bin Laden

■ Ramon Sistac

En els darrers mesos m'ha estat requerida diverses vegades l'opinió professional sobre el programa televisiu de *Lo Cartanyà* (TV3). Com que sempre acabo dient el mateix, ho poso per escrit, per si algú en pot traure algun profit (o per si a algú se li indigesta). Qualsevol treball creatiu de ficció (literari o audiovisual) no cerca el retrat fidel de la realitat, sinó més aviat la versemblança. Aleshores la qüestió no és si Cartanyà parla un lleidatà real, sinó si parla un lleidatà «versemblant»; és a dir, si «fa el pes». Per explicar-ho d'altra manera: Jaume Cabré, en el seu llibre *Les veus del Pamano*, fa parlar els seus personatges en pallarès. Doncs bé, durant el període de redacció, alguns escollits vam ser bombardejats a consultes, i li vam donar moltíssims bons consells que, afortunadament, només va tindre parcialment en compte. Els seus personatges no «parlen» pallarès, però fan la impressió de parlar-lo. És la diferència entre realitat i ficció.

Tornant a la qüestió: jo crec que per a un públic de l'Eixample, o de Plegamans, Cartanyà potser «passa» per lleidatà. Per a mi, no. Cartanyà parla un lleidatà que, a més de forçat és insòlit en una persona de la seua condició. Jo diria que parla com parlava la gent sense estudis durant el franquisme. I com encara continua parlant, salvant les distàncies, molta gent a la Franja o a València, però ja no als plans de Lleida o de l'Urgell. Aleshores ens hauríem de demanar per a quin públic fa les sèries TV3. I ja som al cap del carrer. Les estructures lingüístiques de Catalunya són centralistes, però açò és una trista conseqüència del centralisme de Catalunya, lamentable calc a escala reduïda de l'Espanya provincial. Potser caldria recordar a qui corresponga que sí que

és cert que a l'àrea barcelonina es concentra la major part de catalans, però no és menys cert que allà la meitat més un parla castellà, i de la meitat que en resta la meitat més un són de Lleida (o de Mallorca, o de Reus...).

Finalment, resta encara per fer una altre tipus de valoració. És curiós (i reconec que força bèstia) que alguns dels arguments que trobo sobre el tema Cartanyà són aplicables a un altre afer que no hi té res a veure: les caricatures de Mahoma. La qüestió és que, de conya, se'n pot fer de tot; oi tant! Però és una putada de fer-ne sobre el feble. Per posar uns altres exemples: és sa ridiculitzar la condició masculina, perquè contribueix a trencar tòpics masculistes, però encara no és el moment de fer humor corrosiu sobre el paper de les dones (espero que entendreu que simplifico), perquè acaba essent una postura enormement reaccionària. A un altre nivell, es pot fer humor sobre els nazis, però no sobre l'Holocaust. I encara més: no podem pretendre donar el mateix tracte al cristianisme que a l'Islam, no perquè no siga legítim clavar-se amb Déu (amb el nom que se li vulga donar), amb sa mare i amb tots els sants i profetes, sinó perquè és de mal gust, anti-pedagògic, contraproductiu i, en el fons, reaccionari. Doncs bé; des d'aquest punt de vista, no em pareix que siga el mateix fer conya sobre el *xava* (com el de la *Sandra Camaca*) que fer-la sobre un dialecte menystingut, amb poquíssima presència en els mitjans i encara valorat exclusivament com a rural. Quan a TV3 tinguem la paritat d'accents, i tinguem sèries dramàtiques ambientades a Massalcoreig o a Mequinensa o a Tortosa, i el català occidental siga present als doblatges... aleshores, que facen tota la xoldra que vulgen. A tot això, em sembla una sèrie molt dolenta, digna d'una cadena privada. De fet, la vaig veure el primer dia i, si no l'he tornada a mirar. A aquelles hores del vespre ja no tinc humor per aguantar astracanades, i només tinc el cap en la truita de trumfes (amb ceba, però poca). Comprovo, a més, que la meua família, que per principi opina tot el contrari del que opino jo, en tenen la mateixa percepció. No dec estar, doncs, tan pirat!

Cinquanta anys d'una gelada històrica

Al febrer de 1956, un mes de gels va ferir de mort l'olivar del Matarranya i altres comarques

■ Lluís Rajadell

CARLOS ESTEVAN

Oliveres gelades al febrer de 1956. Imatge captada a l'horta d'Alcanyís al juny de 1956

«Tota la finca estave plantada d'oliveres, però després de la gelada del 56 les van tindre que arrencar». «La gent que vivie al mas va marxar després de la gelada i ja no van tornar pel poble». «Vaig marxar a França l'any 57 perquè al poble, al gelar-se l'olivar, no n'hi havia manera de guanyar-se la vida». «Aquell any feie tant fred que l'aire gelat entrave per les costures de la roba». Les referències a la gelada de les oliveres de 1956 són constants entre la gent llauradora de més edat a tot el Matarranya i també a comarques pròximes com el Baix Aragó o Casp. Aquella onada de fred, de la que s'acaven de complir cinquanta anys, es va perllongar durant quasi tot el mes de febrer. Les temperatures van baixar dels zero graus el 2 de

febrer i les gelades van continuar fins als darrers dies del mes. Van arribar a quinze graus sota zero i molts dies la màxima es va quedar sota zero.

La pitjor conseqüència de la gelada no va tardar en concretar-se amb tot el seu dramatisme. L'olivar, la principal font d'ingresos de tota la comarca del Matarranya, es va perdre. Pràcticament el cent per cent de les oliveres es van veure afectades pel gel. Moltes –cents d'hectàries– es van morir d'arrel i no va haver-hi altra alternativa que arrencar-les. La gent se'n recorda de sentir, quan anave pel camp als pocs mesos de les gelades, el soroll de les branques i els troncs de les oliveres al esvadocar-se i «obrir-se de dalt a baix com si els hagueren obert amb una estral». Més endavant el soroll

va ser el dels tascons i els malls en esclar les soques de les oliveres mortes. «Tot s'havie de fer a tos. Arrencar una olivera costave molt temps i molta suor», recorda un llaurador que va patir aquella situació.

A les comarques del nord de la província de Terol es van arrencar 3.000 hectàries d'olivar. A més els més perjudicats van ser els olivars de regadiu, que eren també els més ufanosos. Es van arrencar la pràctica totalitat de les plantacions de l'horta. «El 1937 es van gelar les millors oliveres, i al 1956 totes les que quedaven a l'hort», comenta un veí de Vall-de-roures, un dels pobles més damnificats.

L'olivar va deixar de ser un monocultiu al Matarranya i a moltes altres comarques del país. El seu lloc el van ocupar

els ametllers, les vinyes i la sembradura. En molts casos els oleicultors van optar per tallar els arbres per la soca i esperar a que rebrotaren per a criar noves oliveres a partir dels pollissos. Crear una olivera productiva per este procediment por tardar dècades.

La resposta de l'Administració franquista va ser quasi nul·la llevat d'algunes inversions mínimes per a crear alguns llocs de treball en obres públiques pels pobles i de l'autorització per plantar vinyes. A milers de llauradors i, moltes vegades, a les seues famílies no els va quedar altra alternativa per sobreviure que l'emigració. Els diaris de l'època reflecteixen com, al mes de la gelada, els carrers d'Alcanyís s'omplien d'hòmens de totes les edats en busca d'un jornal que als seues pobles ja no podien guanyar-se. Més endavant la gent se'n va anar més lluny, cap a Catalunya, Saragossa o a l'extranger –França sobretot–. L'emigració havia començat unes dècades enrera i la major part dels pobles van començar a perdre població des de l'any 1910. Però, per exemple en el cas de Vall-de-roures (actual capital administrativa del Matarranya), el ritme de regressió demogràfica es va duplicar en els quatre anys següents al de la gelada. Les ferides que va obrir aquell episodi van deixar cicatrius que encara es poden veure en el paisatge del Matarranya i sobretot, i el que és pitjor, en la seua demografia, que va rebre un cop del que ja mai es recuperaria i que va suposar el principi d'una decadència que encara no s'ha aturat.

Un hoste siberià

L'onada de fred del febrer

Estat dels olivers actualment

de 1956 no te comparació amb cap altra a la memòria col·lectiva del Matarranya, en desencadenar la pitjor crisi econòmica i demogràfica de tot el segle XX. La baixada dràstica de les temperatures es va produir per l'arribada de dues borses successives d'aire siberià. Quan la primera –que va arribar el dia

2 de febrer– s'acabava de passar, va arribar la segona onada tan freda com la primera. Aquell mes les temperatures mínimes van arribar a 15 graus sota zero però, a més, molts dies les màximes no van pujar de zero. El vent i la manca de precipitacions van incrementar l'hostilitat d'aquell

febrer de gel.

Una crisi estatal

La gelada de 1956 va tindre dimensions i conseqüències estatals. Les baixes temperatures van afectar a tot el país, però on van causar més destrosses va ser a l'àrea mediterrània. Es van gelar les olives i també les taronges, les dos principals fonts de divises d'Espanya en aquells anys, on l'agricultura era l'única activitat que exportava productes a l'estranger. La situació va ser tan crítica que l'Administració franquista va posar en marxa mesures d'apertura i liberalització econòmica –que no política– que van culminar en el Pla d'Estabilització de 1959. Es van posar els solaments del desenvolupament econòmic del país i del període conegut com «desarrollismo», decidíu per al progrés de la societat espanyola dins dels estrets límits que imposava el règim.

UN CULTIU SENSIBLE AL FRED

L'olivar és un cultiu propi de l'àrea mediterrània i, per tant, sensible a les fortes gelades. Els experts en oleicultura estimen que per sota de 8 graus negatius l'olivera comença a morir-se. L'actual hivern, amb gelades que han arribat a 10 graus sota zero a punts del Baix Aragó i el Matarranya, ha provocat la mort d'algunes rames. Als anys setanta del segle XX també van haver-hi gelades que van matar branques senceres i algunes oliveres joves. Però la prova més dura per a aquest cultiu va arribar l'any 1956, quan el vent gelador va arribar a 15 graus negatius. Els arbres més ufanosos i amb més saba son també els més propensos a gelar-se.

LL.R.

Guiris i chapurreau

LO CRESOL

En qualsevol idioma són freqüents les paraules que s'utilitzen sota un doble significat, quan no amb una distinta entonació o amb una recercada segona intenció. Paraules, expressions, enquestes i imatges que ocasionalment procedeixen de barricades emparades en l'ús de la paraula tergiversada; en l'entestament per emmascarar la veritat, quan no a manipular-la sagaçment, amb la intencionalitat de crear confusió. Una paraula tan simple com «ximple», cau simpàtica quan procedeix d'una afectuosa mare; lasciva, quan prové d'una dona que t'atreu; i altres camins, retrona com mil dimonis.

La paraula «morè» és gratificant quan reconeixen la teva dedicació sota el sol o el teu sacrifici davall la llum de rajos UVA, però pot ser motiu d'agressió quan s'utilitza amb la intenció d'ofendre a qualcú de color.

La paraula «guiri», per exemple, per a molts més grata que el vocable «estranger», i que antany, en argot, va significar «guàrdia civil»; amb posterioritat ha estat reinventada per algú poc donat a parlar noves llengües i menys interessat a aprendre-les.

«Chapurreau» és una altra d'aquestes parauletes, afectuosa per a alguns, i que camina per la corda fluixa, en massa ocasions amb l'evident intenció de provocar enfrontaments, de manera que es freni el desenvolupament d'una forma d'expressió autòctona de procedència inqüestionable. Hem de continuar utilitzant aquesta expressió o hauríem d'anar substituint-la per altres menys proclius a ser mal emprades i pitjor interpretades?

Silvestre Hernández

Entre dues aigües

■ Quim Gibert

Vista general de la Vila de Navia

El món és ple de franges lingüístiques. Generalment són territoris llargaruts amb una llengua diferent a la de la resta de la seva comunitat administrativa, però que coincideix amb la de la comunitat veïna.

La realitat dels que hi habiten sovint és vista com un error de la natura o una mala jugada del destí. I és que els avatars han encaixonat els franjatins en incomoditats lligades a la identitat.

«És que a mi no em surt parlar en castellà. Amb la llengua amb què millor m'expresso és amb la fala», em va confessar Neves, una estudiant d'infermeria natural de Tapia de Casariego. Aquesta és una de les principals viles entre els rius Navia i Eo, que forma part de la franja de parla gallega que hi ha a l'occident d'Astúries (a Galícia l'anomenen Franxa Exterior). A nosa fala és la manera com la gent de l'indret anomena el gallec

local, que gaudeix d'un elevat nivell de parlants. Segons m'explica Xabiel Menéndez, dirigent de l'associació cultural Xeira, en aquesta franja hi ha un rebuig bastant estès cap al fet gallec: «Quan parles d'aquest tema, de vegades la gent s'encén. En aquests verals el sentiment és asturià». Ser d'una minoria, en aquest cas el 4% de la població d'Astúries, comporta unes diferències que acostumen a ser molt mal viscudes. El gruix de la gent es desentén d'allò que li recorda peculiaritats que, per no coincidir amb les de la majoria, sovint són associades a situacions conflictives.

No obstant això, fa anys i panys el filòleg Dámaso Alonso va donar a conèixer, en diferents estudis, aquestes variants de Galícia enllà segons la seva àrea d'incidència. De la d'Astúries en va dir «gallego-asturià» i de la de Lleó i Zamora, «gallego-leonés» i «gallego-zamorano» respectivament. En el cas Navia-Eo,

l'invent del gallego-asturià ha fet fortuna i amb aquest nom consten en la normativa legal asturiana (Llei d'Ús i Promoció de l'Asturià, 1998) els parlars d'aquesta llengua, malgrat que no disposen de cap reconeixement oficial. Ramón d'Andrés, director de l'Oficina de Política Lingüística del govern asturià, sosté que la denominació gallego-asturià permet el consens: «sigui entenent que són un part dialectal del gallec, sigui entenent que són una zona de transició entre el gallec i l'asturià». L'Academia de la Llengua Asturiana, en tant que autoritat lingüística d'aquesta franja juntament amb la Universitat d'Uviéu i la Conselleria de Cultura, ha creat la Secretaria Lingüística del Navia-Eo amb l'objecte d'afavorir la vitalitat del gallego-asturià.

La història ha volgut que aquests topants entre les ribes del Navia i Eo quedessin sota l'òrbita religiosa i política asturiana a partir del segle XII. Amb la condició que el bisbat

d'Uviéu renunciés als drets, terres i jurisdiccions que tenia vora Lugo, Alfons VII de Lleó va permetre que Astúries anexionés aquests 18 municipis de parla gallega que reivindicava de feia temps. Així ho recull Francho Nagore Laín, en una ressenya de Revista de Filologia Asturiana (volum 1), el qual no dubta a afegir: «Quan les terres entre l'Eo i el Navia passen a ser colonitzades pels reis asturians i després a la jurisdicció eclesiàstica d'Uviéu, els habitants d'aquesta zona ja tenien formada la seva idiosincràsia, que era gallega» (Luenga & fablas, 5-6).

Si la frontera lingüística sempre hagués coincidit amb la política és més que probable que els 40.000 habitants de l'oest del riu Navia avui se sentirien gallegs de soca-rel. Neves constata que: «A Astúries ens veuen gallegs i a Galícia, asturians». Ara per ara aquest racó de món més que moure's entre dos aigües, es mou entre dos focs.

GALERIA DE PERSONATGES

Zihui (Jordi) Xu, cuiner a un restaurant xinès a Fraga
 «En un any ja ens defensàvem parlant en català»

■ C.M. i D.S.

Si entreu a fer un àpat al restaurant de cuina xinesa de Fraga, us hi atindrà un noi d'aspecte oriental que, sorprenentment, es fa dir Jordi i parla català. El seu nom en xinès és Zihui i tant ell com el seu germà, Hui, van nèixer a la Xina els anys 1982 i 1985 respectivament.

El seu pare va ser el capdavanter de la família, ja que va fer cap a Catalunya l'any 1986. Més tard el seguiria la mare. El pare treballava de cuiner i la mare coneixia molt bé la cuina xinesa. La família es va reunir l'any 1993 i es va establir a Manresa, on els dos germans van ser immediatament escolaritzats. Una professora els va ensenyar a entendre i a parlar

el català i un professor a llegir i a escriure en caràcters llatins. Passaven una hora diària amb cadascú i els companys eren «catalans-catalans».

Jordi va acabar 3r de Secundària i Hui va fer estudis a la Caparrella i va treballar d'aprenent a Portolés. Jordi va començar treballant de cambrer al restaurant xinès Hong-Kong de Fraga, situat davant de l'Hostal Galícia, que ara regenta la seua família, i que compta amb un cuiner amb 20 anys d'experiència i ofereix un ample ventall d'especialitats de cuina xinesa.

«M'agrada parlar en català perquè així m'identifico més profundament amb el poble on

treballa. Si sé que el client a qui atenc és de llengua catalana me li adreço en català.»

La filleta de Jordi és nascuda a Fraga i, per tant, fragatina. Li han posat Àngela Xu.

CRÒNIQUES TAGARINES

El paradís de Macarella

■ Esteve Betrià

Des de fa alguns dies llegeixo, una mica en diagonal esclar, el primer volum, en edició a cura de Pilar Perea, de les obres completes de Francesc de B. Moll, volum que conté els textos autobiogràfics de l'eminent filòleg menorquí. L'editor del *Diccionari Català/Valencià/Balear* descriu a les pàgines 364 i 365 els lligams de la família Moll tingué durant molts anys amb un indret paradisiac del sud de Menorca: Macarella.

«Anant d'excursió [el germà, Josep Moll, i sa muller Joana], havien descobert el secret per a tenir casa franca on fer vida solitària i independent, a la vorera del mar. A les penyes de cala Macarella hi ha dues coves veïnes, que segurament havien estat habitades en temps prehistòrics. [...] En aquell temps, quan hi havia pocs automòbils i la gent no es feia gaire enfora de la ciutat, Macarella era un paratge verge, completament deshabitat [...] La platja és gran i era d'una netedat puríssima. A poques passes de la mar, brollava, com un miracle, una font d'aigua dolça. Tot semblava creat per a donar estatge a algun d'aquells ermitans que apareixen en els escrits de Ramon Llull i en altres històries antigues com a fugitius del món forassenyat i cercadors del silenci i de la pau de l'esperit. Doncs en aquella cova de Macarella s'establiren En Bep i Na Juanita per passar-hi tot el temps que no tinguessin obligació de romandre a Ciutadella. [...] I aquell

any 1946, els nostres fills més grans van esser convidats a passar una part de l'estiu a Macarella. La seva estada allà fou tan deliciosa, i en contaven tantes glòries, que els altres al-lots nostres també hi volgueren anar. I així cada any, en venir l'estiu, havíem de decidir a quins tocava fer la primera i a quins la segona tongada d'estiueig en aquell paradís de meravelles.»

Trenta anys més tard, el 1976, quatre galifardeus procedents de Barcelona descobrirem el paradís de Macarella (i Macarelleta). Encara en conservo una fotografia, al revers de la qual s'hi llegeix «Menorca Estiu de 1976 Beto i Toni Galilea Loli i jo»; a l'anvers s'hi veuen tres nois –el de posat més desmenjat és un servidor– i una noia, de 15 a 18 anys. El que no diu la foto és que el lloc on ha estat feta és cala Macarella. Al darrere del grup encara es pot endevinar entre les canyes el canal, gairebé una sèquia, que, com un miracle, menava un fi corrent d'aigua dolça a una platja d'arena fina.

Al tardet del segon dia d'estada en aquell paradís casolà, vaig observar com una ombra allargassada remuntava veloç el corrent d'aigua dolça: eren anguiles! El meu ancestral instint depredador em va fer que a la nit parés una llinya amb dos hams: l'endemà teníem un parell d'anguiles de dos pams i mig per esmorzar. En un primer moment, els meus companys pensaren que feia broma quan em vam veure preparar la paella –que a la fotografia oculta el peu esquerre d'en Toni– per a fregir els allargats peixos: la serpentiforma de les anguiles provocaven escrúpols en una canalla crescuda a l'Eixample barceloní. Tanmateix, quan veient amb quin delit devorava els bocins d'anguila, de mica en mica s'afegiren a l'àpat: primer, en Toni, després son germà i na Loli. I ho van fer amb tanta ànsia, que em van deixar amb gana!

Vent del Nord

■ Carme Messeguer

Fa uns mesos saltava a la premsa la notícia que Perpinyà tindrà un nou centre dramàtic de vocació transfronterera, el Teatre de l'Arxipèlag, que obrirà les seues portes el 2009 coincidint amb l'arribada del TGV a la vila. El teatre, que s'ubicarà en el solar de l'actual estació d'autobusos, constarà de tres blocs, una sala en forma de closca feta de granat (mineral abundant a la zona), amb un aforament d'entre 800 i 1.200 places; una segona experimental, de metall rovellat i pedra; i una tercera a manera de caixa negra, de 50 seients, per a ús de professionals. L'espai tècnic serà de vidre i s'obrirà al públic l'edifici on s'elaboraran el vestuari i la decoració. El projecte és obra de l'arquitecte Jean Nouvel

(autor de la Torre Agbar) i ascendeix a 30 milions d'euros, que sufragaran diferents institucions franceses. La programació estarà integrada per un 30% d'obres en català (subtitulades al francès), un 30% d'obres en francès i la resta en altres idiomes de l'àmbit mediterrani, i donarà prioritat al teatre de text, de llarga tradició francesa. Encara no s'ha designat la persona que dirigirà aquest ambiciós centre dramàtic.

A l'espera que aquest bonic projecte es faça realitat, les creacions artístiques palpables més recents en el nostre nord cultural han estat els dos nous discs de Pascal Comelade i la darrera novel·la de Joan-Daniel Bezsonoff.

Bezsonoff (Perpinyà, 1963)

presentava fa uns mesos la seua novel·la *Les amnèsies de Déu* (Empúries), que narra les vivències d'una família del Vallespir durant la Segona Guerra Mundial. Es tracta, segons la crítica, d'una novel·la que es llegeix bé, irònica i cruel, de llenguatge directe i sentenciós. Bezsonoff, sempre ben documentat, sol escollir la guerra (guerres mundials, d'Algèria, etc.) com a teló de fons, ja que li ofereix un marc que li permet desmuntar mites i en què els i les protagonistes viuen amb intensitat. Bezsonoff, que ha escrit set novel·les i ha participat en el llibre col·lectiu *Perpinyhard* (1995), va veure reconeguda la seua trajectòria amb el premi Just Manuel Casero de Girona

(2003) a la novel·la *La guerra dels cornuts*, que li va valdre també el Prix Méditerranée Roussillon (2004).

Més recentment, Pascal Comelade (Montpeller, 1955) ha presentat els CDs *La manera més salvatge*, en col·laboració amb el poeta Enric Casasses, i *Esponex Sinfonia*, en què, entre altres peces, sorprèn amb dues sardanes al seu personal estil. Comelade, de dilatada discografia, que interpreta les seues composicions amb instruments de juguina i es fa acompanyar en els directes per la Bel Canto Orquestra, ha estat distingit amb el Premi Ciutat de Barcelona per la seua contribució musical a l'espectacle *Psitt! Psitt!*.

I mentrestant, aquí a Ponent, seguim esperant Godot.

SOM D'EIXE MÓN

Mandra (i parèntesis)

Francesc Ricart

Estic temptat de parlar del sexe dels àngels i així escapolir-me de l'escomesa de l'ambient o de la realitat, dient-ho a la manera de sant Joaquim-Maria Puyal. Fa temps, aquest estiu, esmentava el que m'havia dit un amic: què, on posareu la frontera?, em va abocar pel broc gros enmig del carrer; al Parlament català encara no s'havia signat l'acord del 30 de setembre, allò que es va dir del quadripartit, però la gent per aquests tossals ja anava ben calenta. En transcórrer els mesos, l'Estatut s'ha anat coent com vostès saben —no sé quina cara farà quan tingueu aquest paper, ni quina cara farà en conèixer-ne el resultat final— i hem vist com creixia la mala maror arreu de les Espanyes, és a dir, la mala llet incontinent contra tot allò que pot sonar a català. Responsables (?) i amics del PP han atiat el foc anticatalà que ha pres amb una virulència que ens pot fer prendre mal; i a la Franja també; perquè ací, per la part que ens toca (i ara cada u s'haurà d'atribuir un rol: de botxí o de víctima), també n'hem eixit esquitxats, i encara hi hem d'afegir, al sarau i la polseguera que han aixecat la cosa de l'Estatut català, la mena de propina inesperada per raó de la reclamació de les obres d'art religiós del Museu Diocesà de Lleida. Tot plegat una situació com per tancar la barraca.

Com un exercici per fer múscul o neurones, us proposo que feu una mica de repassada d'aquests mesos i que trieu una situa-

ció o una anècdota relacionada amb el que podríem anomenar cursa (o tir lliure) contra els catalans i tot «lo» català i segur que en trobeu més d'una i em dareu la raó. Jo us he triat aquesta que m'han contat: al voltant d'una taula ben parada d'un restaurant, una colla d'amics, però sense afinitats ideològiques, i més aviat adversaris, com podreu comprovar, mentre esperaven els plats van començar a passar l'estona practicant aquest esport aparentment innocu que és l'anticatalanisme rampant; primer van temptejar amb el Barça, cosa que mai no és gratuït ni de segona categoria, sinó que ja es va directe a la fibra (al meu amic, no li agrada el futbol i en un moment es va tornar el més culé del menjador); es va continuar amb la cosa de la discriminació del castellà a les escoles (el meu amic, o potser era una amiga que és mestra, es va quedar que si li punxen no li hagués eixit una gota de sang); van continuar amb les prohibicions del castellà als comerços i a la via pública i la meua amiga (o amic) se'n feia creus perquè no entenia res... I es va acabar amb allò de la insolidaritat secular dels catalans i la mania de voler la independència quan això ja no es porta enlloc, que sou (el meu amic i la meua amiga) uns localistes que gireu l'esquena als temps i que tomba i que gira: la meua amiga (i el meu amic també), en acabar l'explicació de l'anècdota em van aconsellar (perquè saben que sovint tinc la funesta mania d'escriure) que, si la feia servir, no deixés d'utilitzar els verbs més contundents per amanir-la (recordem que era un dinar, ha, ha) com ara empatxar, intoxicar, enverinar, indigestar, agafar basques, vomitar...

Em fa tanta mandra tot plegat que no tinc esma ni d'anar a veure què deia de no sé quin sexe en començar l'article i ara no sé ni a quin sexe m'he d'agafar. Ja em sabreu tornar a disculpar.

Bernat Boïl, fill de Saidí, primer vicari d'Amèrica (i II)

■ Josep M. Pasqual i Virgili Ibarz

No sabem quan entra Boïl a l'Orde dels Mínims. Les primeres notícies sobre aquest tema són de setembre de 1492, quan Ferran el Catòlic anuncia a les autoritats dels seus regnes el reconeixement de la congregació de Francesc de Paula, per les butlles de Sixte IV i Inocenci VIII, disposant que fra Boïl, Vicari General de Francesc a les Espanyes, no sigui obstaculitzat en la publicació de les butlles i en l'establiment de cases, oratoris i ermites..

Des d'aquest càrrec Bernad Boïl es dedica a la implantació de l'Orde. Però la tornada de Cristòfol Colom del seu primer viatge a Amèrica fa canviar els projectes del Vicari General. L'evangelització de les terres descobertes era una responsabilitat que les butlles de donació d'Alexandre VI imposaven als reis d'Espanya. Els monarques nomenen Boïl vicari apostòlic de les terres descobertes. La flota sortirà de Càdis el 25 de setembre de 1493.

Els primers missioners van tenir moltes dificultats per comunicar-se amb els nadius. Al febrer de 1494 (quan feia poc més de dos mesos que havien arribat) Boïl, que pensava que els seus esforços no donaven resultats, volia tornar a Espanya. Els reis li encarreguen que es quedi, ja que pensen que amb el temps serà possible la comunicació, i li diuen que «vuestra estada allà es muy necesaria y provechosa por agora y para muchas cosas». Aquesta frase ens fa pensar que Boïl complia una altra missió a més de la missionera. De fet hi ha autors que consideren a Boïl com un espia al servei del rei Ferran sobre les activitats de Colom.

Boïl va celebrar la primera missa solemne a Amèrica el 6 de gener de 1494. Va tornar a

Espanya aprofitant les naus amb què havia arribat Bartolomé Colom. Boïl va arribar a Espanya a finals de 1494. Un dels aspectes polèmics és els problemes que hi va haver entre Boïl i Colom. Una versió històrica fa referència a que Boïl s'oposava als excessos de la justícia penal que administrava Colom. Una altra versió indica que Boïl va tornar a Espanya per la mala relació amb els germans de Colom, especialment amb Bartolomé.

El gener de 1495 Boïl es troba a Madrid treballant per a l'Orde dels Mínims. Posteriorment es trasllada a Roma. Boïl va rebre instruccions a Roma de Alexandre VI per a presentar-se com a nunci secret als reis d'Espanya amb la finalitat d'intervenir a la política italiana. Boïl torna a Espanya. El 29 de març de 1498 rep cartes dels reis per al Papa, per a Garcilaso de la Vega i per a César Borgia. També rep encàrrecs del arquebisbe Jiménez de Cisneros, que més tard seria nomenat cardenal. Boïl es trasllada de nou a Roma el 13 de juliol de 1498.

Boïl li fa saber a Cisneros com està la situació política i religiosa a Roma. El nostre personatge dedica una llarga parrafada a la seva situació personal. Se sent vell: «ya no me puedo tener en las piernas de flaco y quebrantado» i demana la jubilació, sol·licitant a Cisneros que parli amb els reis sobre algun benefici que li havien promès. El rei Ferran se'n va recordar de la promesa que li havia fet a Boïl, ja que el va nomenar abat de Sant Miquel de Cuixà. Possiblement al rei l'interessava tenir a un religiós de la seva confiança en aquelles terres que feia poc que havien tornat al seu poder.

Els serveis de Boïl al rei van

continuar. Al gener de 1499 va ser enviat al monestir de Valldigna per a resoldre problemes. El 1503 Boïl comunica al Papa el resultat d'una missió a França que li havia encarregat. Les últimes notícies sobre Boïl són de finals de 1504, quan el rei Ferran escriu al seu capità general al Rosselló per què castigui a alguns detractors de l'abat Boïl. El 1507 el cardenal Jaume Serra es nomena abat de Cuixà. El que ens fa pensar que Boïl, del qual no tenim notícies posteriors a 1504, ha mort.

El temps que va viure Boïl va ser molt convuls. Es van produir enfrontaments violents per la successió entre Jaume d'Urgell, que tenia molts partidaris a la ribera del Cinca i Ferran d'Antequera. Hi va haver guerres amb Castellà, que estava governada per la rama gran dels Trastàmara. Hem de tenir en compte que Ferran d'Antequera (Trastàmara, rei d'Aragó) havia fet de tutor del seu nebot Enric, futur rei de Castella, i volia continuar intervenint en els assumptes castellans. Això s'accentuà amb el rei Joan II. Posteriorment hi ha les guerres a Itàlia, especialment amb Alfons V d'Aragó i IV de Catalunya. Aquets fets provoquen l'absència del rei i les lluites internes pel buit de poder. Aragó contribueix posant-hi diners, aliments i homes. Això trencarà la bona situació econòmica d'Aragó i provocarà una gran crisi cap al final del segle XV, que durarà fins al segle XX. Aquets fets ens explicarien la baixada demogràfica que es va produir al llarg del segle.

Saidí tenia a començament

del segle XV –any 1405– 70 focs o cases habitades, el que ens dona una xifra aproximada de 350 habitants, i acabarà la centúria –1495– amb 57 focs, o sigui, uns 285 pobladors.

Alguns dels cognoms d'aquesta època són: Pena, Nadot, Salvador, Simó, Carvi, Bancover, Malet, Sessé, Barquer, Ciprés, Steve, Sarter, Narbona, Aguda, Pascassio, Correger, Ciscebre, Barrufo, Melet, Ibarz...

La vida econòmica estava lligada bàsicament a l'agricultura i ramaderia; també hi havia un petit nombre d'artesans (fuster, ferrer, sabater, moliner, forner, barquer) i instal·lacions transformadores com molins, forns, que depenien del senyor i eren d'ús obligatori. La sèquia, segurament des del temps del romans, ajudava a regar tota l'horta i, ja hi havia una barca per passar de Saidí a Vilella.

Des del començament del segle, Saidí pertanyia al cavaller Berenguer de Bardaxí, el qual va recolzar Ferran de Trastàmara al Compromís de Casp. En canvi, la població de Saidí era partidària de Jaume d'Urgell. Administrativament Saidí pertanyia a la sobrecollida de Barbastre.

SARAGOSSA AragónEduca. Fira de Mostres del 16 al 19 de març
SARAGOSSA Biblioteca Maria Moliner. Universitat Saragossa del 20 al 31 de març
CALACEIT Sala d'exposicions de la placeta de la Llonja del 2 al 16 d'abril
GANDESA IES Terra Alta del 18 al 21 d'abril
LA FATARELLA Casal Municipal del 23 al 30 d'abril

Associació
Cultural
del
Matarranya